

O'ZBEK XALQ PEDAGOGIKASI BOLA SHAXSINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY- PSIXOLOGIK OMILI SIFATIDA

Zamira Raxmatullaeva Olimjonovna

NamDPI Pedagogika va psixologiya

kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bola shaxsini to'g'ri shakllantirish va psixologik xususiyatlarini rivojlantirishda o'zbek xalq pedagogikasining o'рни va ahamiyati haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Psixologik xususiyatlar, xalq pedagogikasi, maqol, topishmoq, tez aytish, tarbya.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается роль и значение узбекской народной педагогики в правильном формировании личности ребенка и развитии его психологических особенностей.*

Ключевые слова: *психологическая характеристика, народная педагогика, пословица, загадка, скороговорка, воспитание.*

Annotation. *This article reflects on the role and importance of Uzbek folk pedagogy in the correct formation of the personality of the child and the development of psychological characteristics.*

Keywords: *psychological characteristics, folk pedagogy, proverb, riddle, say fast, tarbya.*

Ma'lumki, xalqning pedagogik qarashlari uzoq asrlar davomida shakllangan va ular bizga alohida qo'llanma-dastur yoxud darsliklar shaklida yetib kelmay, balki asosan xalq og'zaki ijodiga kiruvchi turli janrlardagi asarlar, elshunoslik, qadimshunoslik, udumshunosliklar qatida saqlab qolingan bo'lib, bolalarning ta'lim va tarbiyasini to'g'ri shakllantirishda hamda ularning psixologik xususiyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Masalan, xalq pedagogikasining nodir durdonasi bo'lmish ertak va dostonlar bolani har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda asosiy omillardan biri xisoblanadi. Chunki, ertak va dostonlarda bola tarbiyasining deyarli hamma tarkibiy qismlari: jismoniy va aqliy kamolot, ilm-hunarga muhabbat, mehnatsevarlik, ma'naviy sifat hamda estetik ongning tarkib topishiga oid ko'pdan-ko'p pedagogik materiallarni uchratish mumkin.

Xalq donishmandligi namunalari ichida maqollarning ham ahamiyati beqiyosdir. Maqollar ixcham shaklga, ammo chuqur mazmunga ega bo'lib, ularda xalqning turmush tarzi, ma'naviy qiyofasi, dunyoqarashi, jamiyat va tabiatga bo'lgan

munosabati to'liq ifodasini topgan. Maqollar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribalari asosida yuzaga kelganligi sababli o'ziga xos tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ular o'zida hayotning g'oyat xilma-xil tomonlarini mujassamlashtirgan bo'lib, hozirgi yoshlarda tarbiyalashimiz zarur bo'lgan milliy tafakkur, yuksak insoniy sifat va fazilatlarni, shaxslararo munosabatlarni shakllantirishda o'rni beqiyos.

Chunki, xalqqa muhabbat, qahramonlik, kamtarlik, haqqo'ylik, samimiylik, halollik kabi yuksak axloqiy fazilatlar maqollarda o'z aksini topgan. Shuningdek, xalqning axloqiy fazilatlari hasadgo'ylik, xudbinlik, qo'rqqoqlik, mahmadonalik, yalqovlik, maqtanchoqlik singari salbiy odatlarni keskin qoralash orqali ham tarbiyalangan. Masalan, «Siringni sirtga chiqarma»; «Yomon odam yovdan qochar, nomard odam siring ochar»; «qozilashgan qarindosh bo'lmas»; «Mehnatdan qo'rqmay, minnatdan qo'rq»; «Ahmoqdan so'rama, o'zi aytar»; «Amal tegsa nodonga, o'zin urar har yonga»; «Nodon so'zlar, dono ibrat olar»; «Insofsizga erk bersang, elni talar» kabi maqollarda turli illatlarga nisbatan nafrat hissi ifodalangan.

Ma'lumki milliy o'ziga xoslikning millat xarakterida mustahkamlangan turli xususiyatlari ham maqollarda o'z ifodasini topgan. Masalan: «Oltin yerda qolsa ham, bilimli yerda qolmas»; «Mehmon oz o'tirsa ham ko'p sinaydi»; «O'ynab gapirsang ham, o'ylab gapir»; «Hisobini bilmagan hamyonidan ayrilar»; «Bilagidan ko'ra yuragiga qara»[1], deyiladi xalq maqollarida.

Yana bolalarning topqirligini tarbiyalash va zehni o'tkirlashtirishda, fikrlash qobiliyatlarini o'stirishda xalq pedagogikasining topishmoq janridan unumli foydalanish mumkin. Xalq dostonlari va ertaklarida qahramonlar turli xil sinovlardan o'tadilar. Bu sinovlarning ikkita asosiy turi mavjud:

1. Jismoniy kuch talab qiladigan sinovlar:

- Yovuz kuchlar bilan bellashish
- Uzoq masofalarni bosib o'tish
- Qiyinchiliklarni bardosh bilan yengib o'tish

2. Aql-idrok bilan hal etiladigan sinovlar:

- Jumboq va topshiriqlarni yenga olish
- Muammoli vaziyatlarni oqilona hal etish
- Hikmatli so'zlarni tushuna olish
- Qiyinchiliklarni zukkolik bilan bartaraf etish

Bu ikki toifadagi sinovlar qahramonlarning butun qobiliyatlarini namoyish etish imkonini beradi. Masalan, "Alpomish" dostoni qahramoni Alpomish yovuz kuchlar bilan kurashadi va ularni jismoniy kuchi bilan yengadi. Shu bilan birga, u aqli bilan turli muammolarni hal qilishga ham qodir. Yana shunday ertaklar borki, ularda ma'shuqa qizlar turmushga chiqadigan yigitlari oldiga shaxmat o'ynash, jumboqli

savollarga javob berish shartini qo'yadilar. Shunday ertaklardan biri "Malika va Sardor" ertagi. Malika Sardordan shaxmat o'yinida g'olib chiqishni talab qiladi. Bu orqali u Sardorning aqliy qobiliyatlarini sinab ko'radi.

Shuningdek, topishmoqlar bolalarni ko'proq narsa va buyumlarni, tabiat va uning xodisalarini idrok qilishiga yordam beradi. Bularga "Oq dasturxon butun dunyoni qopladi", "Kim ertalab to'rt oyoqlab, kunduzi ikki, kechqurun uch oyoqda yuradi?", "Dunyoda to'rtta narsa yo'q, ularni ayting". "Tishi bor, lekin tishlamaydi" [3] kabi jumboqlarni keltirish mumkin. Demak topishmoq janri bolalarni kuzatuvchanlikka, aniqlikka, sinchkovlikka o'rgatadi. Ular topishmoqlardagi ma'nolarni topish uchun jiddiy fikrlashlari, e'tiborli bo'lishlari, kuzatuvchan bo'lishlari kerak bo'ladi. Ammo topishmoqlar va jumboqlar faqat bolalar uchun emas, kattalar uchun ham qiziqish uyg'otadi. Xalq orasida an'anaviy ravishda o'tkaziladigan turli bayram va to'y-tomosha marosimlarda kattalar tomonidan topishmoq aytish va topish keng tarqalgan.

Olima Z. Husainovaning ma'lumotlari topishmoqlarning faqat bolalar uchun emas, kattalar uchun ham muhim janr ekanligi haqidagi fikrimizni yanada mustahkamlaydi. Z.Husainovaning kuzatishlariga ko'ra qadimda, uzun qish kechalarida urchuq yigirgan va olacha to'qigan xotinlar o'zaro chaldirmoq (tez aytish), jumboq, ya'ni topishmoq aytishganlar. Xattoki Samarqand atrofidagi qishloqlarda to'ylarga kelgan mehmonlar ham o'zaro topishmoq aytishgan [4].

Bu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, topishmoqlar faqat bolalar emas, balki kattalar uchun ham muhim folklor janridir. Ular uni turli marosimlarda, oilalarda, maishiy muloqotlarda qo'llagan. Demak, topishmoq aytish va topish, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, bo'sh vaqtlarni mazmunli o'tkazish uchun foydalanilgan. Bu esa ularning zakovatini sinovdan o'tkazish, yangi ma'lumotlar olish, fikrlash doirasini kengaytirish uchun xizmat qilgan.

Shuningdek, maktab yoshidagi va boshlang'ich sinflarda tahsil olayotgan o'quvchilarning nutqini ravon qilish juda muhim ahamiyatga ega. Buni quyidagi asosiy sabablar bilan izohlab berish mumkin:

1. Nutq ravonligi - fikrlarni aniq, lo'nda va ifodali bayon etish imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarning bilim olish, fikrlash va boshqalar bilan to'g'ri munosabat o'rnatish imkoniyatlarini oshiradi.
2. Boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilar nutq o'sishi va rivojlanishi davriga to'g'ri keladi. Bu ularning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim davrdir.
3. Nutq ravonligini oshirish o'quvchilarning predmetlar bo'yicha bilimlarni to'liq va samarali o'zlashtirishlariga imkon beradi.

4. Ravon nutq ularning mustaqil fikrlash, xulosa chiqarish, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini yaxshilaydi.

5. Nutq ravonligi o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishlari va kasbiy yo'nalishlarini belgilashlariga yordam beradi.

Shuning uchun boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, rivojlantirish va takomillashtirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Xalq pedagogikasining tez aytish janridan samarali foydalanish esa bolalarning nutqini ravon qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Masalan, Erkin egatga ertachi ekinni ertalab ekdi [3] tez aytishga e'tibor bersak, "e" unlisining takror qo'llanilganiga guvoh bo'lamiz. Tez aytishlardagi "e" unlisining takrorlanishi bu unlini to'g'ri va aniq talaffuz qilishni mash'q qilishga imkon beradi. Ra'no Ruxsordan ranjidimi? Tez aytishi esa "R" undoshi talaffuziga bag'ishlangan. Bilamizki, ko'pchilik bolalarda "r" tovushini "y" yoki "l" tarzida talaffuz qilish holatlari uchraydi. Bolalarga muntazam ravishda shunga o'xshash tez aytishlarni mashq qildirib borish yaxshi samara beradi.

Demak xalq pedagogikasi to'g'ridan-to'g'ri bolalarning psixologik xususiyatlarini rivojlantirishga ta'sir etish vositasi bo'lib xizmat qilgan va xizmat qilib kelmoqda. Shuning uchun maktab va oila sharoitida xalq pedagogikasidan bolalarning psixologik xususiyatlarini rivojlantirishda, bola shaxsini to'g'ri shakllantirishda samarali vosita sifatida foydalanish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Farmonova M. Qadriyatlar – ma'naviy kamolot asosi / Ilmiy-uslubiy qo'llanma.– Toshkent: Tasvir nashriyot uyi, 2019. – 36 b.
2. Hikmat durdonaoari (Fors tilidan A. Hakimjonov tarjimasini). T., 1993
3. T. Mirzayev va boshqalar "O'zbek xalq maqollari" Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2012.
4. Topishmoq va tez aytishlar - saviya.uz
5. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. T.: 1998.
6. Olimjonovna, R. Z. (2024). Emotsional intellekt bolajak mutaxassislarining muhim xususiyati sifatida. samarali ta'lim va barqaror innovatsiyalar jurnali , 2 (4), 185-192.
7. qizi Rustamova, G. Z. X. (2024). Boshlangich sinf o'quvchilarining maktabga intellektual tayyorgarlik muammosi. Science and Education, 5(5), 331-335.
8. Рахматуллаева, З. (2022). Профессиональное становление и

педагогическое мастерство учителя. Ученый XXI века, (5-1 (86)), 37-38.

9. Rahmatullayeva, Z. O. (2021). Development of emotional intelligence in preschool children. экономика и социум, (5-1 (84)), 414-417.

10. Roziqova, M., & Moxistarabonu, X. (2024). Inklyuziv talimni tashkil etish va rivojlantirishning ahamiyati. образование наука и инновационные идеи в мире, 41(1), 92-94.

11. Roziqova, M. (2023). Baynalminal oilalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Interpretation and researches, 1(1).

12. Roziqova, M. (2024). O'smirlarda ijtimoiy tarmoqlar tasirida yuzaga keladigan muammolar va ularning oldini olish psixologik xizmatning dolzarb vazifasi sifatida. Образование наука и инновационные идеи в мире, 41(1), 95-97.

